

شيوازی دهنگی و وشهیی له (مهولودنامهی مهلا عبدالله جهلی) دا

ئومید محمد عزیز^۱، مزگین عبدالرحمن احمد^۲

^۱ بهشی زمانی کوردی، کۆلیژی زمان، زانکۆی سهلاحه‌ددین، شاری هه‌ولێر، ههرێمی کوردستان، عێراق

Corresponding author's e-mail: mizgin.abdurahman@su.edu.krd

پوخته

ئهم توێژینه‌وهیه به ناوینیشانی (شيوازی دهنگی و وشهیی مهولودنامهی مهلا عبدالله جهلی) مه‌به‌سته‌یه‌تی کاریگه‌ری گرنگی شيوازی دهنگی و وشهیی مهولودنامهی مهلا عبدالله جهلی له‌لای زمانناس و ئه‌دیبه‌کانه‌وه بخاته‌روو. توێژینه‌وه‌که هه‌ولده‌دات کۆمه‌ئیک لایه‌نی گرنگ ده‌ربخات وه‌ک (دهنگ و موسیقای ده‌قی ئه‌ده‌یی) هه‌روه‌ها شيوازی به‌کاره‌ینانی (دهنگ و ئاوازه و ئاهه‌نگ) و یه‌که‌ی وشه‌یی (مۆرفیم به‌هه‌موو جووره‌کانییه‌وه) و پایه و پێگه‌ی زمانی نووسه‌ر له‌تیکسته‌کانی ده‌رده‌خات. توێژه‌ره‌کان گریمانه‌ی ئه‌وه‌یان کردووه هه‌رچه‌نده مهولودنامه‌ی (مهلا عبدالله جهلی) به‌ شيوازیکی حوجره‌یی و کلاسیکی نووسراوه، به‌لام خاوه‌نی ریتیم و موسیقایه‌کی دنگیر و کاریگه‌ره. له‌م توێژینه‌وه‌یه‌دا توخمه‌کانی دهنگی و وشه‌یی مهولودنامه‌که و ئه‌ندازه‌ی پێکه‌وه‌گونجان، دیارده‌کانی توخمه‌ دهنگی و وشه‌یه‌کان ده‌خریته‌ ژێر لیکۆئینه‌وه، جگه‌ له‌ موسیقایه‌کی سه‌رنجراکیش، توانای لیکدانه‌وه‌ی مانا و چه‌مکی تیکسته‌که و ئاسانی له‌به‌رکردن و تو‌مارکردن له‌ هزری خوازیارانه‌وه ده‌سته‌به‌ر ده‌کات. یه‌کێک له‌ ئه‌نجامه‌کانی ئهم توێژینه‌وه‌یه، بریتیه‌ له‌ رو‌نایی وشه‌کان، که تاییدا شيوازیکی واپه‌یره‌وکراوه له‌گه‌ڵ واتا تیکه‌لده‌بن و شيوازیکی تایبه‌ت به‌ مهولودنامه‌که ده‌ده‌ن.

وشه‌ کللییه‌کان: دهنگ، سه‌روا، په‌خشان

الملخص

تهدف هذه الدراسة التي تحمل عنوان (الأسلوب الصوتي واللفظي في المنقبة النبوية لملا عبدالله جلي)، إلى اظهار أهمية المنقبة النبوية من قبل اللغويين والأدباء. تحاول الدراسة ابراز عدد من الجوانب المهمة في منقبة النبوية، بما في ذلك الموسيقى الصوتية والنصية الأدبية وكذلك طريقة استخدام الصوت والحن ووحدة الصوت ومستوى لغة ملا عبدالله جلي. افترض الباحثون أنه على الرغم من كتابة منقبة ملا عبد الله كتبت بأسلوب الحجره و الكلاسيكية، إلا أنها تتمتع بجودة إيقاعية وموسيقية ونوعية خاصة. إضافة الى ذلك، فإن عناصر صوت وكلمة المنقبة متوافقة مع بعضها البعض، وظواهر الصوت وعناصر الكلمة في الدراسة سيتم البحث فيها، والموسيقى الشيقة، والقدرة على تشغيل معنى النص وأيضا كونها سهلة للحفظ في ذهن محبيه و يسجل في ذاكرتهم. أحد الاستنتاجات التي توصل إليها الباحثون هو أن هيكل وتكوين المنقبة قد صنع واتبع بطريقة يمكن مزجها بسلاسة مع معناها وإعطاء قيمة خاصة ومثيرة للإعجاب.

الكلمة المفتاحية: صوت، قافية، نثر

گۆفاری زانکۆی هه‌له‌بجه: گۆفاریکی زانستی ئه‌کادیمی زانکۆی هه‌له‌بجه ده‌ری ده‌کات	
به‌رگ	٦ ژماره ٤ سالی (٢٠٢١)
رێککه‌وته‌کان	رێککه‌وتی وه‌رگرتن: ٢٠٢١/٤/١٧ رێککه‌وتی په‌سه‌ندکردن: ٢٠٢١/٦/١٤ رێککه‌وتی بلا‌وکردنه‌وه: ٢٠٢١/١٢/٣٠
ئیمه‌یلی توێژه‌ر	mizgin.abdurahman@su.edu.krd
مافی چاپ و بلا‌وکردنه‌وه	© ٢٠٢١ ئومید محمد عزیز، پ.ی.د. مزگین عبدالرحمن احمد، گه‌بشتن به‌م توێژینه‌وه‌یه کراوه‌به له‌ژێر ره‌زامه‌ندی 4.0 CCBY-NC_ND

Abstract

The study, titled The Voice and Word Style in Mawloodnama by Mala Abdullah Jali, aims to depict its significance by linguists and litterateurs. The study reveals some important aspects, including voice, literary text music, the way of using voice, rhyme, unit of morpheme and the litterateur's language level. The researchers hypothesized although Mala Abdullah Jali's Mawloodnama was written in a class style, it has charming rhythmic, musical and special quality. Further, the elements of the voice and word of the Mawloodnama compatible with each other, the phenomena of the voice and word elements of the study would be investigated, and interesting music, the capability to play the text meaning and also being easy to memorize. One of the conclusions the study arrived is that the structure of the mawloodnama was followed in a way can be smoothly mixed with its meaning and gave a special value to the Mawloodnama.

Key Words: voice, rhyme, prose

پیشہ کی:

نانونیشانی ئەم توئزینہ وہیہ بریتییہ له (شیوازی دەنگی و وشەیی مەلودنامەیی مەلا عبدالله جەلی)، توئزینە وہیہ کی کارەکییە لەم مەلودنامەییەدا لەسەر شیوازی دەنگەکان ئەنجامدراوە، نمونەکان لە ناو مەلودنامەییەدا دەرھیندراون و تیشکیان خراوەتەسەر، ھەولیکە بو دەرخیستی شیوازی دەنگ و وشەکان لەم مەلودنامەییەدا. کەرەستەیی توئزینە وہیہ که لە چوارچێوەی ئەم مەلودنامەییە دایە، نمونەکان لە مەلودنامەییەدا وەرگیراون و شۆڤە کراون، که مەلودنامەییە بە دیالیکتی کرمانجی ناوەراست نووسراوە، توئزینە وہیہ که شەر بەم دیالیکتەییە، که بۆتە زمانی نووسین لە بواری پەرورده و فێرکردن لە باشووری کوردستان. گرنگی توئزینە وہیہ که لەوەدایە، که شیوازی دەنگەکانی مەلودنامەییە لە رووی ریکخیستی ریتیم و ئاھەنگە و تەم و چێژکی تایبەتی بە مەلودنامەییە که بەخشیو، ئەمەش بە مەبەستی دەرخیستی جوانی و سەرنجراکێشانی گوئیگر و خۆینەرە. ئەم توئزینە وہیہ لە پوختە و پیشەیی و دووبەشی سەرەکی پیکھاتوو. بەشی یە کەم ئەم تەوەرانی لەخۆگرتوو که بریتین لە: پیناسەیی شیوازی، شیوازی دەنگی، قالبی بڕگەکانی زمانی کوردی، وشەکان بەپیتی ژمارەیی بڕگەکان، لەبەشی دووھمدا ئاماژە بەم تەوەرانی کراوە که بریتین لە: ئاستی دەنگسازی لە مەلودنامەییە مەلا عبدالله جەلی، دووبارە کردنە وەیی دەنگی بزوین و نەبزوین، تیاچوونی دەنگ، گۆرانی دەنگ، پەیدا بوونی دەنگ، بڕگە لە مەلودنامەییە مەلا عبدالله جەلی. لە کۆتاییدا گرنگترین ئەنجامەکان و لیستی سەرچاوەکان خراوەتە روو.

بهشی یه که م:

پیناسه شیواز:

شیواز ریباژینکی دیاریکراوی دهرپینه چ له په خشان یان شیعر، واته نوسه ریکی دیاریکراو چون شته کانی خوی راده گه ینیت و بلاوی ده کاته وه چون زارواوه کانی دهرده بریت، هه لسه ننگندن و شیکردنه وهی نوسه ریک له نوسه ریکتر جیا به له هه لپژاردنی وشه و دهسته واژه کانی جگه له که رسته کانی جوانکاری و رهوانیژی، بۆ وینه خوازه و لیکچوون یان شیوهی دارشتنی رسته کان ناخو جوان و توکمه و ناسکن یان فش و بی رۆحن، جگه له شیوازی پهره گرافه کان له راستیدا هه موو دیارده و دهسته واژه به کی به رجه سته ی زمان ده گرتته وه که نوسه به کاری ده هینیت. (حوسین، ۲۰۰۹، ل ۲۷) واتا هه رچی له ناخی نوسه ردا هه یه له رینگه ی شیوازه وه دهریان دهریت و به خوینه ریان ده گه ینیت، جا به شیوهی زاری بیت یان به شیوهی نووسین بیت یان له هه ر رینگه یه کی تره وه بیت شیوازیک به کارده هینیت بۆ گه یاندنی په یامه که ی. هه لپژاردنی وشه و جووری دارشتنی نوسه ریک له نوسه ریکی تر جیا به و به جووری هه لپژاردن و بنیاتی ده قه که نوسه ره که ی بی دهناسرته وه و ده بیته شیوازی نه و نوسه ره.

شیواز هه لپژاردنی وشه یه له نیوان وشه کاند، ئەم هه لپژاردنه ش ناخپوهر، یان نوسه نه نجای دهدات. هه روه ک زۆریه ی شیوازگه ره نوپیه کان وای بۆ ده چن، هه موو هه لپژاردنه کانی زمان شیوازن و هه ریه که یان ئەرکیک یان زیاتری هه یه، بۆیه ده توانریت پیناسه ی شیواز له دیدی چهند نوسه ریکه وه به م جوړه بخرته روو: ((شیواز کۆمه لیک ئەرکی شیوهی زمانی هه لپژاردراوه، له کۆگای ریزمانی و فرهه نگی و دهنگی و شیوهی)) (دزی، ۲۰۱۳، ل ۲۱) کاتیک نوسه وشه یه ک یان دهربرینیک یان شیوازیک له نیو چهنیدن وشه و دهربرین و شیوازی تر هه لده بژیت بۆ نه و شوینه ی به ره مه که ی تیدا پيشکesh ده کات جوانتر و گونجاو تر و گاریگه رتره، چونکه هه ر دیدو بۆ چونیک نو پنیوستی به هه لپژاردنی وشه و که ره سته ی نوئ هه یه بۆ گه یاندنی به شیوه یه کی جوان و سه رنج راکیش. (مسته فا، ۲۰۱۰، ل ۹) هه ندیک له شیواز ناسانیش پینان وایه شیواز لایه نی ناوه وهی ده قیش ده گرتته وه و ده لپن: شیواز کراسیک نیه به بهری ده قیکدا بکه ین، به لکو به شیکی ناوه وهی ده قه، له گه ل چینی ده قه که تیکه ل بووه، پیه وه لکاهه تیکه لکیش بووه و ناتوانریت به ئسانی له یه کتر جیا بکرتیه وه، چونکه رۆچوته نیو ده قه که و به بنه ماکانییه وه لکاهه. (ئه حمده، ۲۰۰۹، ل ۲۴) که واته شیواز چه مکیکی فراوانه له بواری نه ده بی و زمانه وانی به کاردیت و سودی لی وهرده گیریت، مه ودا یه کی زوری هه یه و بۆ چهنیدن بواری تری هونه ریش به کاردیت، ده توانین بلین شیواز هه موو نه و چالاکیانه ده گرتته وه که وا مرؤف ده یه ویت بیگه ینیت به رامبه ر به شیوه ی جیاواز و تاییه ت.

شیوازی دهنگی:

یه کیک له گرنگترین بابته کانی زمانه وانی؛ شیوازی زمانیه، (Language Style) له کۆمه لیک زمانی تاکه کان له سه ر بنه رتی نه ندازه ی فره ی بوونی پینگه ی قسه کردن، نه ندازه ی دۆستایه تی و خزما یه تی خو یان له گه ل قسه که ر و له سه ر نه ندازه ی مه ودا ی پینگه ی کۆمه لایه تی خو یان شیوازیک له زمان به کارده هین، که به شیوازی زمانی ناسراوه.

لایه نی دهنگی زمان یه کیکه له لایه نه گرنگ و بنچینه یه کانی لیکۆلینه وهی زمانی، چه مکی راسته قینه ی به رجه سته بوون به گویره ی ره چاوکردنی نه وهی که دهنگن. (فرهادی، ۲۰۱۳، ل ۱۱)، له هه ر به ره مه یکی نووسراو به ره چاوکردنی تاییه تیه کانی شیوازی په یوه ست به نووسه ر خوی له به ره مه ی تر یان له نووسینی تر جیا ده کاته وه، یه کیک له بابته کانی شیواز لیکدانه وه و رافه ی سنوری دهنگه کانی زمانی ناو ده قه، یان به واتایه کی تر شیوازی دهنگی سه ننگ و به هاو شیوه ی به کارهینانی دهنگه کان و کاریگه ری ئەم دهنگانه له سه ر جوانکردنی ده ق و نه و موسیقاو ریتمه یه که دهنگه کان به ده قی ده دن، هه روه ها مه ولودنامه له ده قه ئاینیه کانه که ئەم لایه نه زمانیه ی زور تیدا به رجه سته ده بیت، له به ر نه وهی یه ک له دیارترین تاییه تمه ندیه کانی شیوازی مه ولودنامه به ره مه نده به ئارایشی له فره ی و موسیقی دهنگ و وشه. که م وشه و رسته هه یه که تیکه ل به موسیقای دهنگی نه بیت. هه ر ئەمه ش وایکردوه که به ئسانی بگوازیتته وه بۆ نه وه کانی

دواتر و له بهرکردن و پاراستنی له سینگی که سه کان ناسان بیت، ئه و بابه تانه ی که ده بنه هوی جیاوازی نیوان شیوازی نووسینی جوراوجور، ئاستی دهنگ یان دهنگسازیه و ئه وهش راسته و خو به موسیقاوه بنده و ده بیته هوی جوانی و کاریگه ری به سه ر نووسیندا. شرؤفه کردنی شیوازی دهنگی تیکسته کان ده بنه هوی تیگه یشتن له سروشتی تیکسته کان و له به ده رخستی جوانیه کانی یارمه تی دهره، ئه مهش روونه که دهنگ دهرخه ری ههسته کانی دهروونیه و ئه م دلچوونه له سروشتی خویدا هۆکاری جوراوجوری دهنگ و بیته کان ده بیته، که رهسته کانی که له م ئاسته دا رۆلێکی گرنگیان ههیه و ده بنه هوی پهیدا بوونی شیواز له پیکهاته ی تیکستدا بریتیه له: موسیقای دهره وهی لایه نه کان له لیکۆلینه وهی وهزن و قافییه و ریتم که له شیعر و پهخشاندا روونده بنه وه و موسیقای دهروون یان ناو خوپی که به هوی رهوانیژی وه کو سه جع (متوازی، متوازن، مطرف) جوره کانی جناس ره گه زدۆزی ئه نوعی دووپاتی و موسیقای دهروون به هوی دژیه ک و به رانه بری ده که ونه بهر لیکۆلینه وه.

قالبی بره کانی زمانی کوردی:

بره که یه که یه کی ئاستی دهنگسازیه که له بزوینیک و نه بزوینیک پیکدیت، بره که به ی بزوین نابیت، که واته له وشه یه کدا چه ند بزوین هه بیته ده بیته ئه وه بنده بره که یه، بره که پیناسه ی جوراوجوری بۆ کراوه وهک: ((یه که یه که که فاولیک له خو ده گریته یان به ته نها یان له گه ل کۆنسانته کان به ژماره یه کی دیاریکراوه به یاسایه کی دیاریکراوه)). (عمر، ۲۰۰۴، ۲۸۶)، بره که وهک دوا دانه ی روونی ئاستی فۆنۆلۆجی دیارده یه کی باوی زمانه کانی جیهانه، هه ره وهک مندا ل له ته مه نی پێش کۆتای سالی یه که می، یه که م جار له و مۆرفیمانته وه ده ست پنده کات که بره که یه که ده نوینیت، کاتیک که دهنگی بزوین و نه بزوین به دوا ی یه کدا ریز ده کات وهک: (دا، با) له جیاتی دایه و بابه، به مهش دهرده که ویت که بره که کۆنترین دانه ی زمانه. (ئیسما عیل، ۲۰۱۳، ۵۱) دوو جور بره که هه یه، یه کیکیان گشتیه و بۆ زمانیک نییه به ته نها، به لکو بۆ گشت زمانه کانه که په یوهندی به فسیۆلۆجیه تی هه ناسه و کارکردنی ئه ندامانی ئاخواتنه وه هه یه، که به بره که ی فۆنه تیکی ناسراوه، به لام بره که ی فۆنۆلۆجی تایبه ته به زمانیکی دیاریکراوه، بره که کان به پێی دهنگه بزوین و نه بزوینته کان ده بن به چوار جور: بره که ی (کورت، درێژ، کراوه داخراوه)، بره که ی کورت بزوینته که ی کورته، بره که ی درێژ بزوینته که ی درێژه، بره که ی کراوه دهنگی کۆتای بزوینته، بره که ی داخراوه دهنگی کۆتای نه بزوینته. له م مه ولودنامه یه دا که به زمانی کوردی شیوازی کرمانجی ناوه راست نوسراوه، بره که کانی ده بیته بره که ی فۆنۆلۆجی چونکه له زمانیکی دیاریکراوه. به شیوه یه کی گشتی له زمانی کوردیدا شهش جوره بره که مان هه یه که بریتین له م جورانه:

۱- قالبی (CV) باوترین قالبی بره که یه، که له کۆنسانتیک و فاولیک، واتا نه بزوین و بزوینیک پیکدیت، بۆ وینه: (ده، بۆ، با).
 ۲- قالبی (CVC) فالبیکی باو و گرنگی بره که یه، له زمانی کوردیدا له کۆنسانتیک پێشه وه و فاولیک و کۆنسانتیک کۆتای پیکدیت، وهک: (شار، کهو، بیر).

۳- قالبی (CVCC) ئه م قالبه له کۆنسانتیک پێشه وه و فاولیک و دوو کۆنسانتی کۆتای پیکدیت، وهک: (ههشت، هاتن، دهست).

۴- قالبی (CCV) ئه م قالبه له دوو کۆنسانتی پێشه وه و فاولیک پیکدیت، وهک: (کری، خوا، چیا).

۵- قالبی (CCVC) له م قالبه دا هیشوه کۆنسانتیک پێشو و فاولیک و کۆنسانتیک کۆتای له خۆ ده گریته، وهک: (برین، چوار، سنوور).

۶- قالبی (CCVCC) گه ورتترین قالبی بره که یه له زمانی کوردیدا، که له هیشوه کۆنسانتیک پێشو و فاولیک و هیشوه کۆنسانتیک کۆتای پیکدیت، وهک: (خواد، توانج، خواست).

که واته یاسای دارشتنی بره که له زمانی کوردیدا ریگه به شهش قالبی جیاوازی بره که ده دات، که ده توانریت له یاسایه کی گشتی دا کۆبکرتیه وه، به م شیوه یه: C(CV(C(C) (حه مید، ۲۰۱۵، ۵۷)

وشه کان به پێی ژماره ی برگه کان:

((وشه _ ئه و زنجیره دهنگه یه ئامازه به که رهسه یه کی به رجسته یان ده رجسته ده کا، که له میشکدا بونی هه یه)). (رهسول، ۲۰۱۹، ل ۱۲)، که رهسته ی به رجسته وهك: گول، خواردن، بهرد، ئاسن، که رهسته ی به رجسته وهك: ئازایه تی، زیره کی، خوشه وپی، فریشته، هتد. وشه سازی ئه و بابته یه که له روخسار و ناوه رۆک و پیکهاته ی وشه کان ده کۆلیته وه، وشه کانیش دابه شی یه که ی بچوکت ده بن که ئه وانیش مۆرفیمه کانن، به م پێیه وشه سازی له وه که رهسته دهنگیانه ی زمان ده کۆلیته وه که هه لگری بچوکتین واتان، که رهسته سه ره کییه کانن وشه سازی وشه و پیکهاته کانن وشه ن که مۆرفیمه کان ده گرتته وه، بۆیه ئه رکی وشه سازی ئه وه یه که وشه و مۆرفیمه کان پۆلینبکات له رووی فۆرم و واتاوه. (رهسول، ۲۰۱۹، ل ۱۲)، وشه کان بۆ یه که ی بچوکت له خۆیان دابه ش ده بن که ئه وانیش برگه کانن، بۆچوونی جیاواز له سه ر قالی برگه کانن زمانی کوردی هه یه، بۆچوونیکیان به نو قالی داده نیت، بۆچوونیک تر به شه ش قالی برگه ی داده نیت، وهك له م نمونانه ی خواره وه بهرچاو ده که ویت:

-وشه ی یه ك برگه ی وهك: (بهرد).

-وشه ی دوو برگه ی وهك: (مامز).

-وشه ی سی برگه ی وهك: (هه ورامان).

-وشه ی چوار برگه ی وهك: (مامه یاره).

-وشه ی پینج برگه ی وهك: (گولانه سووره).

-وشه ی شه ش برگه ی وهك: (تیهه لکیشانه وه).

به شی دووهم:

ئاستی دهنگ سازی له مه ولودنامه ی (مه لا عبدالله جه لی) دا:

دهنگ سازی ده بیته دوو به ش فۆنه تیک و فۆنۆلۆجی، ((فۆنه تیک ئه و زانسته یه که گرنگی به لیکۆلینه وه ی دهنگه ده برپاوه کانن زمان ده دات، له گه ل شیکردنه وه و پۆلینکردن و شیوازی ده برین و گواستنه وه و تیگه یشتن له زمانه که)) (حسام الدین، ۱۹۹۵، ل ۱۰۳). ((فۆنۆلۆجی تایبه ته به زمانیک دیاریکراو له دهنگه کانن زمانیک دیاریکراو ده کۆلیته وه ههروه ها ده ستنیشانکردن ئه و گۆرانانه ی که به سه ر فۆنیمه کاندن دین له کاتی لیکدانیان)). (الغامدی، ۲۰۰۰، ل ۹) وهك: تیچوونی دهنگ، زیادبوونی دهنگ، گۆرانی دهنگ. زمان رۆلینکی گرنگ ده بیئ له هه موو بۆنه کۆمه لایه تییه جیاوازه کاندن، خه لکی چه ندين بۆنه ی ئایینی و خیزانی و کۆمه لایه تی کۆیانده کاته وه، له هه موو ئه مانه دا ئاین رۆلینکی کاریگه ر ده بینیت، هه ر بۆنه یه ك پتویستی به شیوازه ده برینیک جیاواز هه یه، په یوه ندی نیوان ئاین و زمان په یوه ندییه کی روون و ئاشکرایه، بزوتنه وه ئاینه کان دهنگ و وشه و زاراوه ی نوئ ده خه نه ناو زمانه وه و به کاره یانی نهك هه ر له بۆنه ئاینیه کاندن به نکو له ئاخوتنی ئاسایشدا خه لک رۆژانه به کاریان ده بینیت. (حه مه د، ۲۰۱۴، ل ۷) مه ولودنامه ی مه لا عبدالله جه لی، دووهم مه ولودنامه یه که به په خشان نووسرا بیت له شیوه زاری کرمانجی خواروو، که میژوووه که ی به سال دیار نییه، به لام نووسه ره که ی له سالی (۱۹۰۸) کۆچی دوایی کردوو، که واته ده بیت پێشی ئه م ریکه وته ئه م مه ولودنامه یه نووسرا بیت، که چه ند بابته تیک له خۆگرتوو و چاپی دووهم له (۶۶) لاپه ره پیکهاتوو. ئه م مه ولودنامه یه به شیوه ی په خشان نووسراوه، په خشانه که ی له جۆری (سه جع) ه، سه جع به واتای سه روا دیت، له زمانی عه ره بییه وه وه رگه یاره، سه روا رۆلینکی گرنگ له پیکه یانی ناوازی ده ره وه ی ده قدا ده گپری، چه مکی سه روا په یوه ندی به هیز به زمانه وه هه یه که شیعر یان په خشانه که ی پ ده رده بریت، سه روا له شیعر و په خشان و هۆنراوه شدا به دیده کریت، په خشانن سه روا دار و پ سه روا له یه کتر جیا ده کرتنه وه، سه روا له لایه ن هه ندیک ره خه نگر و توێژه ری ئه ده بییه وه به ته واوکه ری کیش و به مه رچی شیعر داده نری و له لای هه ندیک تریش ته نیا ئه رکی جوانی ده بینیت، لای لیکۆله رانی نویش به کۆت و په یوه ندی شیعر داده نری و وه کو شتیک زیاد بۆته بارگرانی و

رینگه له شاعیر ده گری تاكو بیرو ههسته کانی وه کو ئه وهی ده به ویت دهریبریت. سه روا بریتیه له: ((دهنگی یان زیاتری دووباره کراوهی ناو بنیاتی هه ئه به سه ته که و به گشتی ده که ونه کۆتایی دوا پیتی ئه و دانه ناوازی یانهی که هه ئه به سه ته که ی لێ پیکدیت، وه ک دیر و بهیت و پرستهی هۆنراوهی، ئه رکیشیان پیکهینانی نه غمه یه کی دلکشه و به شیک له ئاههنگ و ئاوازی دهره وهی هه ئه به سه ته که به دی ده هین)). (ره فیک، ۲۰۱۴، ل ۲۶۴)، سی جور سه روا هه یه، ئه وانیش بریتین له:

أ- سه روای هاو روو، (التسجیع متوازی) ئه و جوره سه روا داره یه که وشه کۆتاییه کانی پرسته، یان له ته دیر هاوکیش و هاوسه روا بن، واته هاو روو ئه وه یه: وشه کۆتاییه کانی پرسته یان له ته دیر پیته کانیان به قه د یه ک بن، با زۆر به شیان یان هه ندیکیان لیک جیاوازی، به لام له سه ر یه ک کیش بن و یه ک سه روا شیان هه بیت. بۆ وینه:

له خه و راپه ری صلاواتی دا له پیغه مبه ری له پاشان نوسته وه دووباره پیغه مبه ری له خه ودا دیته وه ئه و کلیمه یه ی له لئوی مباره کی بیسته وه. (جهلی، ۱۹۶۶، ل ۱۰)

له م پارچه په خشانده دا له وشه کانی (نوسته وه) و (بیسته وه)، سه روای هاو روو دروست بووه، به وهی که ئه م دوو وشه یه هاوکیش و هاوسه روان.

له پاشان عددی قطره ی باران گه لای داران پملی رووباران. (جهلی، ۱۹۶۶، ل ۱۹)

وشه کانی (باران) و (داران) له سه ر یه ک کیش و یه ک سه روان، ئه وه ش سه روا داری هاو روو (متوازی) دروست کردوه.

ب- سه روای هاوسه ر، (المطرف)، بریتیه له و سه روا یه ی که وشه کۆتاییه کانی پرسته یان له ته دیر، هاوکیش نه بن به لام هاوسه روا بن. بۆ وینه:

خودا فهرمووی ئافه رین ئه ی نووری خاص چاکت ناسیم عبادتم بکه به اخلاص. (جهلی، ۱۹۶۶، ل ۱۷)

وشه کانی (خاص) و (اخلاص) له م پارچه په خشانده دا سه روای هاوسه ریان دروست کردوه، که هه ردووکیان به پیته کانی (اص) کۆتاییان هاتوه، که ئه م وشانه هاوکیش نینه به لام هاوسه روانه.

من ئه وه م ده ویست له تۆ که حضره تی رسول موختار ئه و نه وازشانه ی دیت به یه کجار سه ت و بیست و چوار هه زار قطره نووری به ئه ژمار چک چک لێ چکاوه خوار هه ریه که ی بووه اصلی پیغه مبه ریکی نازدار. (جهلی، ۱۹۶۶، ل ۱۸)

له م پارچه په خشانده دا چه ند وشه یه ک سه روا داری هه وسه ریان دروست کردوه، که بریتین له وشه کانی (موختار، یه کجار، ئه ژمار، خوار، نازدار)، ئه م وشان که به پیته کانی (ار) کۆتاییان هاتوه، که پیتی (ر) رهوییه و (ا) پیش رهوییه بوونی پیوسته یه، ئه م وشانه هاوسه روان به لام هاوکیش نین.

ج- سه روای هاوکیش، (التسجیع المتوازن) جوریکی سه روا داره، له سه ر ئه وه دادمه زری، که دوو وشه کانی کۆتایی له ته دیره کان هاوشیوه بن و ته نیا له پیتی کۆتاییان لیک جیاوازی، دیاره مه به سه ت له هاوشیوه ی، ئه وه یه ئه و وشانه له رووی موسیقییه وه وه کیه ک به رگۆی بکه ون، بۆیه پیناسه که ی قه زوینی ئه مه روونتر ده کاته وه، که ده ئیت: بریتیه له وهی دوو وشه کانی کۆتایی له ته دیر، هاوکیش بن به لام هاوسه روا نه بن، ئه مه ش ئه وه دهرده خات، که واته هاوکیش بریتیه له یه کسانێ دوو وشه کانی کۆتایی له ته دیر بێ ئه وهی له سه روا شدا یه کسان بن. (عه بدوللا، ۲۰۱۲، ل ۸۱) جوانی هاوکیشیش له مه دایه، وه کو جوره کانی تری سه روا دار، ده بنه هۆی ئه وهی خویندنه وهی ئاسان بیت، به مه ش شیوه یه کی جوانی وشه کان دروست ده بیت. بۆ وینه:

پشت به پشت رهحم به رهحم ئه و نووره هاته خوار بپاکی هه تا گه یشته پشتی عبداللهی بابی وه رهحمی آمینه خاتوونی داک. (جهلی، ۱۹۶۶، ل ۳۳)

له م پارچه په خشانده دا له وشه کانی (پاکی، بابی)، جوری سه روای هاوکیش دروست بووه، به وهی که ئه م دوو وشه یه هاوکیش، به لام له

دووباره کراوه ته وه، وه کو ئاماژه مان پيدا دهنگی (و/ی) ته گهر بزوتینان له پال هات ئه وه دهبنه نه بزوتین، له بهر ئه وه له به شی دووهم دهنگی (و) زۆرتر به کارهاتوه، به لām ته نیا سځ دانه یان وه کو بزوتین به ده رکه وتوون، به دووباره بوونه وه ی ئه م دهنگه بزوتینانه ش به رزی و نزمیه کی جوانی به دهقه که داوه و موسیقای ناوه وه ی دروستکردووه، به مهش شیوازیکی جوان دروست بووه.

دووباره بوونه وه ی دهنگی نه بزوتین:

ئهم دووباره کردنه وه یه به یارمه تی دهنگی بزوتین و نه بزوتین دروست ده بیت، بریتیه له دووباره کردنه وه ی دهنگی نه بزوتین، جا له پیش دهنگی بزوتین بیت یان له پاش بزوتین بیت جیاوازی نییه، واته له نیتوان ئه و دوو وشه ی که له دوا ی یه کتردا دین، مه رج نییه هه ردوولای بزوتینه که نه بزوتینی وه کویه ک بن یه کیان هاوبه ش بیت به سه، بۆ وینه له وشه کانی (چیشته) و (به هه شته) دوو دهنگی نه بزوتین تیدا هاوبه شن و ئه وانیش دهنگی (ش/ت)، به لām بزوتینی پیشی جیاوازه، یه کیان بزوتینی (ئ) یه و ئه وه یتر بزوتینی (ه)، که واته گرنه دووباره بوونه وه ی دهنگه نه بزوتینه کانه، بۆ وینه:

رحمه تان لی بی گو ی بگر نه باسی وه لاده ت، گو لی گو لستان ی نبوه ت، سه روی بو ستانی فتووه ت. (جه لی، ۱۹۶۶، ل ۶)

له م پارچه په خشانه دا (۱) دهنگی نه بزوتینی تیدا به کارهاتوه، ئه م دهنگه نه بزوتینانه ی که وا دووباره بوونه ته وه به م شیوه یه ن:

دهنگی (ت) (۸) جار دووباره بوونه ته وه، دهنگه کانی تریش

دهنگی (ل) ۴ جار

دهنگی (س) ۴ جار

دهنگی (ب) ۴ جار

دهنگی (ن) ۵ جار

دهنگی (ر) ۳ جار

دهنگی (گ) ۴ جار دووباره کراوه ته وه، هتد.

به م جوړه له م پارچه په خشانه دا ئه م دهنگه نه بزوتینانه ی دووباره بوونه ته وه، به مهش ترپه یه کی خوشی پیبه خشیوه و موسیقای ناوه وه ی بیکه پیناوه و شیوازیکی جوانی دروستکردووه.

تیاچوونی دهنگ:

بریتیه له سوانی دهنگیک یان زیاتر له مۆرفیمیک، به مه به سستی ئاسانی له ده رپریندا، ئه م جوړه گۆرانه ش به سه ر وشه یان مۆرفیمه کاندا دیت له ئه نجای ده رکه وتینان له شوینی جیاوازا، که له هه ندیک حالته دا شیوه و قالبی جیاوازه ورده گرن، بی ئه وه ی له ئه رکه و واتایان که م بیته وه. (عه لی، ۲۰۱۵، ل ۱۱۷) له کاتی به یه ککه یشتنی دوو دهنگ زۆر جار یه کتیکیان له ناو ده چیت، واتا دیارده ی تیاچوونی دهنگ دیارده یه که تیایدا دهنگیک یان چه ند دهنگیک له زنجیره ی ئاخواتندا تیا ده چیت، هوکاری ئه م تیاچوونه ش که م ماندووکردن و ئاسانکاریه له کرده ی ئاخواتندا.

له هه ندی وشه دا لابر دنی فونیم نابیته هو ی تیاچوونی واتا، کاتیک له وشه ی (میلله ت) دا ته گهر دهنگی (ل) له وشه که لابه دین هیچ گۆرانکاریه که له واتای وشه که دا روونادات و ده بیته (میلله ت)، به لām ئه مه بۆه موو وشه یه ک نابیت، چونکه هه ندیک جار لابر دنی دهنگیک ده بیته هو ی گۆرینی واتای وشه که، له وشه ی (رینک کردن) کاتیک دهنگی (ک) لاده دین، وشه ی (رینک کردن) مان ده سته که ویت، ئه مه ش واتای زۆر جیاوازه ده بیته وه له یه کتر، که واته ناتوانین هه میشه دهنگ له وشه دا لابه دین. (حه مید، ۲۰۱۵، ل ۲۲) تیاچوونی دهنگیک یان چه ند دهنگیک که له وشه که مده کریته وه ئه مه ش چ له بهر راگرتنی کیشی شیعه که بیت یان بۆ مه به سستی کورتی و چری، بیگومان

ئەم کرداری کرتاندانە پەيوەندی بە چەند شتیکەو هەیه وەك سوککردن و خۆشکردنی ئاوازی گوتنە که لە سەر زمان، که مەبەستمان هینانەو هە ی کارگەری زیاترە لەسەر خۆنەر. هەلبەتە شونیی فۆنیمە کرتیندراو هە که ش دیاریکراو نییە! دەکرێ لەسەرەتا یان ناوەرەست یان کۆتایی وشە کەو بەیت. (محەمەد، ۲۰۱۵، ل ۱۱۳)، کەواتە کە مکردنەو هە ی دەنگیک یان چەند دەنگیک لەسەر وشە یە ک لەلای شاعیرەو هە بە کرتاندن یان تیاچوون ناو دەبەیت، بەلام لە زمانی کوردیدا تیاچوونی دەنگی دواو هە دیار دەیه کی تەواو بڵاو، بە تاییبەتی لە زاری سلیمانیدا زیاتر بە دەردە کەو یت، ئەم تیاچوونە تەنها لەلای شاعیر رۆونادات، بە لکو هەندی جار خە لکی ئاسایش پەیرەویان دەکات، شاعیر لەبەر هاوسەنگی کیشی شیعەرە کە ی پەنا دەباتە بەر کرتاندنی دەنگیک یان چەند دەنگیک، بۆ ئەو هە ی سەرنجی خۆنەر رابکێشیت. (عثمان، ۲۰۱۶، ل ۱۰۱)، کەواتە تیاچوونی دەنگ لە زماندا دیار دەیه کی ئاساییە کە رۆو دەدات، بۆ چەند مەبەستیک یە کتیک لەوانە بۆ ئاسانی دەربیرنە لەلای خە لکی ئاسایی بەلام بۆ ریکخستنی کیش و سەروایە لەلای شاعیر بۆ راکیشانی سەرنجی خۆنەرە بۆ لای شیعەرە کە ی یان پەخشانە کە ی، بۆ وینە لەم مەلودنامە یەدا ئەم دیار دە زمانییە بەم شێوازانە بەرچاو دە کەو یت:

ئەبو بە کرسدیک فەموویەتی: هەرکەسێ خە ج بکا درهەمێکی لە خۆیندنی مەلودی ئەفزەلی مەخلوقات. (جەلی، ۱۹۶۶، ل ۶)

لەم پەخشانەدا لە وشە کانی (کەسێ، بکا) دوو دەنگی تیدا کرتیندراو هە و نەماو، ئەوانیش دەنگە کانی (ک، ت) دەبوو وشە کان بەم شێو هە ی گۆ کرابوو، (کەسێک، بکات) بەلام بۆ ئاسانی دەربیرن و ریکخستنی سەروای پەخشانە کە ئەم دەنگانە ی تیدا نەماو، بەم شێوازش سەرنجی خۆنەری زیاتر بەلای خۆیدا راکیشاو.

دەخۆیند مەلودی پێغەمبەری ئینس و جان کە مرد لەبەر خرابییان، فریانی دایە سەر گوفکان. (جەلی، ۱۹۶۶، ل ۹)

لێرەدا دەنگی بزویی (ه) کرتیندراو هە و نەماو، لە وشە ی (گوفکان)، دەبوو ئەم وشە یە بەم شێو هە ی بوا یە (گوفە کان).

گۆرانی دەنگ:

بریتییه لە گۆرینی دەنگیک بە دەنگیک تر لە سنوری وشەدا بەبێ ئەو هە ی کار بکاتە سەر واتای وشە کە، بە تاییبەتی ئەو دەنگانە ی سازگە یان دراوسێن یان لە یە کترەو هە نزیکن، کەواتە گۆرانی دەنگ لە وشە یە کدا دەنگیک دە گۆریت و ئەوانی تر وە کو خۆی دەمێنیتەو هە بە هەمان واتاو، واتە لێرەدا ئیمە رۆوبەرۆوی دوو فۆرمی جیاوازی وشە یە ک دەبینەو، کە رەنگە هەردوو فۆرمە کە لە زمانە کە یان زارە کەدا وە کو خۆیان بە کاربێنرین بەبێ ئەو هە ی واتاکە ی جیاواز بێت، ئەمەش ئەو حالە تە دە گە ینیت کە لە وشە یە کدا دوو دەنگی جیاواز بە یە ک بگۆرینەو هە و کارنە کە نە سەر واتای وشە کە. (حەمید، ۲۰۱۵، ل ۲۳)، کەواتە گۆرانی دەنگ واتای وشە کە ناگۆریت، کارگەری لەسەر واتاکە ی دروست ناکات، تەنها فۆرمە کە ی دە گۆریت لە دەنگیک یان زیاتر دا رۆو دەدات، لەم مەلودنامە یەدا ئەم دیار دەیه ش بەم شێوازه بەرچاو دە کەو یت، بۆ وینە:

خۆش بە یان نوکتەدان چاو رەشی ئەبرۆ کەوان، ددان دوری لێو مەرجان، کولمە گۆلی پەرچەم رەیحان. (جەلی، ۱۹۶۶، ل ۱۳)

لەم پارچە پەخشانەدا لە وشە ی (ئەبرۆ)، گۆرانی دەنگی بەرچاو دە کەو یت، یە کتیک لە یاسا کانی دەنگساز ی فۆنۆلۆجی ئەو هە ی کاتیک دوو دەنگی (ه، و) بە یە کتر بگەن دەبیتە دەنگی (ۆ) ئەمەش لەم وشە یەدا بەرچاو دە کەو یت، بۆ خۆی وشە کە دەبێ بەم شێوازه بێت (ئەبرەو)، بەلام بە گەیشتنی ئەم دوو دەنگە بە یە کتر گۆراو هە بۆ (ئەبرۆ)، بەمەش بۆ دەربیرن ئاسانتر دەبیت.

نەیان برده سەر قەبران، ندا هات لە ئاسمان، ئە ی ئەهلی بصره حازرین لەسەر جەنازە ی فلانکە جووان. (جەلی، ۱۹۶۶، ل ۹)

لێرەدا لە وشە ی (حازر) گۆرانی دەنگی بەرچاو دە کەو یت، ئەم وشە یە لە زمانی عەرەبییەو هە هاتوو تە ناو زمانی کوردی، یاسا و دەستوری زمانی کوردی بەسەردا سە پینراو، وشە کە بەم شێو هە یە لە زمانی عەرەبیدا (حاضر) وانا (ئامادە) بەلام دەنگی (ض) لە زمانی کوردیدا نییە و دەنگیک عەرەبییە، لەبەر ئەو هە دەنگیک زمانی کوردی هاتوو کە لەو دەنگە نزیکە لە شونیی دانراو، بەمەش هەمان وانا دە گە یە نیت، بەلام گۆرانی دەنگی دروستکردوو.

حكايت كراوه له زهمانی هارون الرشید، له شارى بصره پیاویك هه بوو بیس و په لید له فاسقی دا شاگردی وی بوو یه زید. (جهلی،

۱۹۶۶، ۹ل)

لێردها له وشه‌ی (پیاویك) گۆرانی دهنگی بهرچاو ده‌كه‌وێت، یه كێك له یاساكانی دهنگسازی كاتیک دوو دهنگی (ه/ی) ده‌گه‌ن به‌یه‌كتر گۆرانی دهنگی دروستده‌كهن ده‌بن به‌ دهنگی (ئ/ی)، له‌بهر ئه‌وه وشه‌كه بۆخۆی به‌م شیوازه بووه (پیاویه‌ك)، ئه‌م دوو دهنگه كه‌وتونه‌ته پال یه‌كتر ده‌نگی تریان پێكه‌ینه‌وه، به‌م جۆره گۆرانی دهنگی دروست بووه.

په‌یدا‌بوونی دهنگ:

به‌و یاسایه ده‌گوتی‌ت كه‌ ده‌نگیك له پێكه‌اته‌ی وشه‌دا په‌یدا ده‌بێت، ئه‌ویش كاتیک ده‌نگه‌كانی زمان ده‌چنه پال یه‌كتری، بۆ ئه‌وه‌ی دانیه‌ گه‌وره‌تر دروستبكه‌ن، له‌م حاله‌ته‌دا ده‌نگیك په‌یدا ده‌بێت، ئه‌م په‌یدا بوونی ده‌نگه‌ش چه‌ند هۆكارێکی جیاوازی هه‌یه، له‌وانه، زۆرچار دوو بزوین ده‌كه‌ونه پال یه‌كتری، ئه‌وه له‌م حاله‌ته‌دا نه‌بزوینیك دێته‌ نێوانیان، چونكه له‌ زمانی كوردیدا ناكریت دوو بزوین به‌ دوا یه‌كتردا بێن. هۆكارێکی تر ئه‌وه‌یه له‌ زماندا زار و شیوه‌زار هه‌یه، چونكه هه‌ندیک دیارده هه‌یه ته‌نیا له‌ شیوه‌زاریك به‌دی ده‌كریت، به‌و واتایه‌ی مه‌رج نیه له‌ شیوه‌زاری تردا هه‌بێت. (خۆشناو، ۲۰۱۴، ۹۱ل) به‌م یاسایه ده‌نگی نوێ و تازه له‌ناو وشه یان مۆرفییدا په‌یدا ده‌بێت، هه‌ندی جار له‌ ئه‌نجامی كۆبوونه‌وه‌ی ریشه‌ی وشه‌یه‌ك و پاشگرتیك ده‌نگی نوێ دێته‌ كایه‌وه بۆ جیاكردنه‌وه‌ی بزۆینه‌كان، په‌یدا‌بوونی ده‌نگ كرداریك پێچه‌وانه‌ی لابرینی ده‌نگه، كه‌ تێیدا ده‌نگیك زیاد ده‌كریت، ئه‌م كرداره‌ش ده‌بێته هۆی تێكدانی سنور و پێكه‌اته‌ی بڕگه‌ی زمانی. (حه‌مه‌د، ۲۰۱۶، ۱۵ل) كه‌واته په‌یدا بوونی ده‌نگ له‌ زمانی كوردیدا نه‌گونجانی ده‌نگه‌كانه له‌گه‌ڵ یه‌كتر، به‌ تایبه‌تی له‌ نێوان دوو بزۆیندا كاتیک نه‌بزوینیك دێته‌ نێوانیان، بۆ ئه‌وه‌ی له‌ یه‌كتریان جیا‌بكات‌وه، له‌م مه‌لودنامه‌یه‌شدا چه‌ندین دیارده‌ی زمانی له‌م شیوازه‌دا به‌رچاو ده‌كه‌وێت، بۆ وێنه:

هه‌ركه‌سیكی دروست بكا چیشته و نان بانگ بكا موسلمانان، چرایه‌کی هه‌نبكا، لیباسی چاك له‌بهر بكا. (جهلی، ۱۹۶۶، ۷ل)

لێردها له وشه‌ی (چرایه‌ك) په‌یدا‌بوونی ده‌نگ به‌رچاو ده‌كه‌وێت، به‌هۆكاری ئه‌وه‌ی كه‌ دوو بزۆین كه‌وتونه‌ته پال یه‌كتر، نه‌بزوینیك كه‌وتووته‌ نێوانیان، (چرا+هك) مۆرفیمی (هك) نیشانه‌ی ناسراوییه، به‌لام ده‌نگی (ی) زیاد بووه و بووته ناوبر دوو بزۆینی له‌ یه‌كتر جیاكردووته‌وه.

مه‌لودی شاه‌ی له‌ولاك، ئه‌گه‌ربخویندری له‌ ئاوی پاك، هه‌ركه‌سی بێخواته‌وه ده‌بێته پیاوی چاك. (جهلی، ۱۹۶۶، ۸ل)

له وشه‌ی (بێخواته‌وه) ده‌نگی (ت) زیادی كردوو، به‌هۆكاری هاتنی دوو بزۆینی كورت و درێژ له‌ پال یه‌كتر، بۆخۆی به‌م شیوه‌یه (بێخوا+هوه) به‌لام بۆ جیاكردنه‌وه‌یان ناوبری (ت) كه‌وتووته‌ نێوانیان، مۆرفیمی (هوه) بۆ به‌رده‌وامییه.

گوێ خودایه، چه‌زده‌كه‌م بزانه‌م بۆچه‌ ئه‌م ئه‌شیایه. (جهلی، ۱۹۶۶، ۲۵ل)

كاتیک ئاوه‌لناوی نیشانه ده‌چێته سه‌ر وشه‌یه‌ك كه‌ كۆتایی به‌ ده‌نگی بزۆین هاتبێت، ئه‌وه ده‌نگی (ی) نه‌بزۆین په‌یدا ده‌بێت وه‌ك: (ئه‌م.....ه) ئه‌شیا=ئه‌م ئه‌شیایه. كه‌واته له‌م مه‌لودنامه‌یه‌دا یاساكانی ده‌نگسازی تیدا به‌دی ده‌كریت، به‌مه‌ش سه‌رنجی خوینهر زیاتر راده‌كیشیت و به‌ئاسانه‌ر ده‌خویندریته‌وه، شیوازیکی جوان دروستده‌كات.

برگه له مهولودنامهی مهلا عبدالله جهلی:

برگه بریتیه له دوو دهنگ یان زیاتر که بهی برینی هه ناسه له دم دیته دهرهوه، ئەو دوو دهنگه بزوتنیک و نه بزوتنیکن، نه بزوتن له زمانی کوردیدا برگه دروست ناکات به لکو پرۆزه ی بزوتنه کانن، بهو هۆیهوه هه ر یه ک له سه ره تای برگه و کۆتایی برگه ینگه به دوو بزوتن زیاتر نادهن، هه ریۆیه دهنگی بزوتن به ناوی برگه داده نریت. (خۆشناو، ۲۰۱۴، ۶۷)، له مهولودنامهیه دا که به زمانی کوردی شیوه زاری کرمانجی ناوه راست نوسراوه، برگه کانی ده بیته برگه ی فۆنۆلۆجی چونکه له زمانیکی دیاریکراوه، برگه کانی ئەم مهولودنامهیه بهم شیوازه ن، بۆ وینه: حضره تی رسول اللهیه، خۆشه ویستی خودایه، دونیاو قیامهت له بهر ئەوی رۆنایه، شه فیعی رۆژی جهزایه. (جهلی، ۱۹۶۶، ۷۷)

CVC _ CV _ CV CV _ CV _ CV CV _ CV

۲+۳+۳

حض/ره/تی / ره/سو/لو / الله/یه

CV _ CV _ CVC _ CV CV _ CV _ CV

۳+۴

خۆ/شه/ویس/تی / خو/دا/یه

CVC _ CVC _ CV _ CV _ CV _ CV CV _ CVC _ CV _ CV CV _ CV _ CV

۳+۴+۵

دون/یاو/قی/یا/مهت / له/به/ئه/وی / رۆ/نا/یه

CV _ CV _ CV CV _ CV CV _ CV _ CV

۳+۲+۳

شه/فی/عی / رۆ/ژی / جه/زا/یه

ئهمه هۆنراوهیه کی تیکه له له پرووی برگه ییه وه، برگه کانی له بزوتن و نه بزوتن پیکهاتوو، ئەم (CV بۆته هۆی ئەوهی هۆنراوه که جۆره له حنیکی تایبته وه ریگریت و ئاوازه که ی له گه ل شیوازه که ی ریککه وتوو، ههروه ها جۆره نام و چیژیکی تایبته له ریگه ی پیکهاته ی زمانی به دهروونی خوینهر ده به خشیته.

مهحفوز دهی له شه ری شیه تانی بهد فه ر، له مهیدانی مه حشه ری هیج کۆسپه ی نایه ته بهر، له سه ر پردی سیراتی نابینی خه وف و خه ته ر.

(جهلی، ۱۹۶۶، ۷۷)

له م پارچه په خشانه دا شیوه و قالیی برگه کان بهم شیوازه ن:

CVC _ CVC _ CV _ CV CV _ CV _ CV _ CVC _ CV _ CV CVC _ CVC

۲+۳+۳+۴

مه/ح/فوز/ده/بی / له/شه/ری / شه/ی/تا/نی / به/د/فه ر

CV _ CVC _ CV _ CV CVC _ CV _ CV CVC _ CVC _ CVC CV _ CV _ CV _ CVC

له/مه/ی/دا/نی / مه/ح/شه/ری / هیج/کۆس/په/ی / نا/یه/ته/به ر ۴+۳+۳+۴

CV _ CVC _ CV _ CV CV _ CV _ CV CV _ CV _ CV CVC _ CV _ CV _ CV

۴+۳+۳+۴

له/سه ر/پ/دی / سی/را/تی / نا/بی/نی / خه و/فو/خه/ته ر

ئهم برگانه له نه بزوتن و بزوتن یان نه بزوتن و بزوتن و نه بزوتن پیکهاتوون، که به شی یه که می (۱۲) برگه ییه، به شی دووهم و سییه می (۱۴) برگه ییه، وه بیگومان هه ر چوار جۆری برگه ی تیدایه که بریتین له: برگه ی (کورت، درتیز، کراوه، داخراو)، به مهش هۆنراوه که جۆره ئاواز و شیوازیکی تایبته وه ریگریت و خوینهر چیژی لیوه رده گریته.

ئەنجام:

له كۆتايي ئەم تونئينه وه يه دا به چەند ئەنجامتيك گەيشتين، كه له سي خالدا رونيان ده كهينه وه:

- ١- له مەولودنامە يە دا كه پينچ لاپەرە بە نمونە وه رگيراهه، (٢٣) جار تياچووني دەنگ له كۆتايي وشە دووبارە كراوه ته وه، ههروهها (٣) گۆراني دەنگي و (٥) زيادبووني دەنگ به رچاو ده كه ويت. تياچووني دەنگ له مەولودنامە يە دا زۆرترين ريزه ي تيدا به ديكراره.
- ٢- له تيکستتيكي حەفت ديريديا كه به نمونە وه رگيراهه، جۆري برگه كان به م شيوه يه بوون: برگه ي كورت (٤٩)، برگه ي دريژ (٥٤)، برگه ي داخراو (٣٩)، برگه ي كراوه زۆرترين ريزه ي هه يه، كه ده بيته (١٠٣) برگه، چونكه برگه ي كورت و دريژ هه ردوو كيان له جۆري برگه ي كراوه ن.
- ٣- له رۆناني وشە كان ستايلتيكي وا په يره و كراوه، كه له گه ل و اتا تيكه ل دەبن شيوه يتيكي تايبه ت به مەولودنامە كه ده دن، ئەوهش ئەمه ده گه يه نيت كه نووسه ره كه ي به شيوه يتيكي جوان دايرشتوو و به توانا بووه.

لیستی سه‌چاوه‌کان

یه‌که‌م: کتیب به‌زمانی کوردی

- ۱- ئەمەین، وریا حەمە، (د) (۲۰۰۹)، ئاسۆیەکی تری زمانەوانی، دەرگای ئاراس _ هەولێر.
- ۲- ئیسماعیل، هەزار قادر، (د) (۲۰۱۳)، رۆژانی بێگە و گۆڕانی سنوری بێگە لە شیوەزاری باڵەکیاندا، چاپخانە‌ی حاجی هاشم _ هەولێر.
- ۳- خۆشناو، نەریمان عەبەدوللا، (د) (۲۰۱۴)، دەنگساز، چاپخانە‌ی هێفی _ هەولێر، چاپی دووهم.
- ۴- جەلی، حاجی مەلا عبدالله، (د) (۱۹۶۶)، مەولودنامە‌ی کوردی، چاپخانە‌ی کوردستان، چاپی دووهم، هەولێر.
- ۵- دزەبی، عەبدولواحد موشید، (د) (۲۰۱۳)، شیوازوپراکاتیکی، چاپخانە‌ی بەدرخان-دەهۆک، چاپی یە‌که‌م.
- ۶- دزەبی، عەبدولواحد موشیر، (د) (۲۰۱۵)، فۆنەتیک و فۆنۆلۆجی، چاپخانە‌ی هێفی - هەولێر، چاپی دووهم.
- ۷- رەسۆل، عەبدوللا حوسین، (د) (۲۰۱۹)، وشە‌سازی، چاپی یە‌که‌م _ هەولێر.
- ۸- رەفیق، ئاشنا جەلال، (د) (۲۰۱۴)، لاواندە‌وه‌ لە شیعی کوردی کرمانجی خواروودا، چاپخانە‌ی حاجی هاشم _ هەولێر.
- ۹- عەبدوللا، ئیدریس، (د) (۲۰۱۲)، شیواز، چاپخانە‌ی حاجی هاشم _ هەولێر، چاپی یە‌که‌م.
- ۱۰- عەلی، طالیب حوسین، (د) (۲۰۱۵)، دەنگساز چە‌ند بابە‌تیکی فۆنۆلۆجی کوردی، چاپخانە‌ی رۆژە‌لات _ هەولێر، چاپی دووهم.
- ۱۱- فەرهادی، عاتف عەبدوللا، (د) (۲۰۱۳)، هەندێ‌ لایە‌نی دەنگساز شیوە‌زاری باڵە‌کایە‌نی لە‌سەر بنجینە‌ی (praat)، چاپخانە‌ی حاجی هاشم _ هەولێر.
- ۱۲- مستە‌فا، ئیدریس عەبدوللا، (د) (۲۰۱۰)، شیواز و شیوازگە‌ری، چاپخانە‌ی رۆژە‌لات-هەولێر، چاپی یە‌که‌م.

دووهم: کتیب به‌زمانی عەرەبی

- ۱۳- الغامدی، منصور محمد، (د) (۲۰۰۰)، الصوتيات العربية، جامعة الملك عبدالعزيز للعلوم والتقنية، الرياض.
- ۱۴- حسام الدين، سامی عیاد حنا و کریم زکی، (د) (۱۹۹۵)، معجم اللسانيات الحديثة، مكتبة لبنان ناشرون، لبنان.
- ۱۵- عمر، احمد مختار، (د) (۲۰۰۴)، دراسات الصوتية اللغوية، جامعة القاهرة.

سێ‌یه‌م: نامە‌ی ئە‌کادیمی ماستەر

- ۱۶- ئە‌حمەد، صافیا محە‌مەد، (د) (۲۰۰۹)، شیوازی شیعی کوردییە‌کانی پیربآل محموود، نامە‌ی ماستەر، زانکۆ‌ی سە‌لاحە‌ددین _ هەولێر.
- ۱۷- حە‌مەد، دە‌ریا ساییر، (د) (۲۰۱۶)، کێ‌شە‌ دە‌نگییە‌کانی زمانی کوردی لە‌نیوان ریتوس و یاسا فۆنۆلۆژییە‌کاندا، نامە‌ی ماستەر، فاکە‌لتی پەرۆه‌ردە‌ی زانکۆ‌ی راپە‌رین.
- ۱۸- حە‌مید، هێ‌رش کە‌ریم، (د) (۲۰۱۵)، بە‌راوردی‌کی مۆر‌فۆفۆنیمی لە‌ زمانی کوردی و فارسیدا، نامە‌ی ماستەر _ زانکۆ‌ی سلێ‌مانی.
- ۱۹- حە‌مەد، سروە‌ خدر، (د) (۲۰۱۴)، سێ‌بە‌ری و اتای لە‌زمانی شیعی‌دا، نامە‌ی ماستەر، زانکۆ‌ی سە‌لاحە‌ددین _ هەولێر.
- ۲۰- خضر، رێ‌بین خالە‌، (د) (۲۰۱۵)، ئە‌رکی فۆنیمی ناکە‌رتییە‌کان لە‌ ئاستی سیمانتیک و پراکاتیکی‌دا، نامە‌ی ماستەر، زانکۆ‌ی سە‌لاحە‌ددین _ هەولێر.
- ۲۱- عثمان، علی حە‌مەد، (د) (۲۰۱۶)، ئاستە‌کانی زمان لە‌ فەرە‌هنگی کوردیدا، نامە‌ی ماستەر _ زانکۆ‌ی سۆ‌ران.
- ۲۲- گە‌ردی، ژوان عە‌بدولسە‌لام عزیز، (د) (۲۰۱۴)، شیواز لە‌شیعی‌کانی کامە‌ران موکری لە‌ژێ‌ر رۆ‌شنایی قوتابخانە‌ی فی‌لۆ‌لۆجی لی‌وشپیتزە‌ردا، نامە‌ی ماستەر، زانکۆ‌ی سە‌لاحە‌ددین _ هەولێر.
- ۲۳- محە‌مەد، عزالدين صابر، (د) (۲۰۱۵)، شیواز لە‌ هۆ‌نراوه‌کانی شیخ نوری شیخ صالح، نامە‌ی ماستەر _ زانکۆ‌ی سلێ‌مانی.